

ABONNEMENT

Pays étrangers

Pour un an : 2 Dolars

Edition spéciale : 3 Dolars

ADRESSE

«İdjtihad» Constantinople

Téléph : St. 865

xxvième ANNÉE

15 Juin 1931

İCTİHAD

Türkçe ve Fransızca
İLMİ, EDEBİ, İKTİSADİ

No : 323

ABONNEMAN

Seneliği (24 Nusha) Türkiye

için: 2 1,2, Âlâ kâğıdı

5 liradır

ADRES

Cığaloğlunda İctihad Evi

Tarihi Te'sisi :

1904 — Genève

Yirmi altıncı sene

15 Haziran 1931

‘AMELİ RUHİYYAT

ONUNCU MABHES

CİHANI FELSEFİ NOKTA’İ NAZARDAN
GÖRÜŞLER

I

CİHANI, FELSEFİ ANLAYIŞLAR

[Conceptions philosophiques du monde]

Cihan, şe’ni [Réel] mi yoksa gayri şe’ni [İrréel] mi? Mütênâhimi yoksa nâ mütênâhimi, mahlukmu, gayri mahlukmu? [Hadis mi kadim mi?] ‘İlmin, bu su’allerden yalnız bir danesine, cevap vère bileceği zamani hayal meyal bile görünmemekdedir.

Hayatın, madde ve kuvvetin hakiki mahiyetini keşf etmek imkânsızlığı gösterir, ki beşer zekâsı müt’essirlerinin menba’larına çıkarmaksızın yalnız eserlere vukuf hududunda kalmakdadır.

Fizik, şe’ninin, metafizik, gayri şe’ninin ‘ilmidir; fakat şimdiye kadar dünyaya şe’ni den ziyade gayri şe’ni rehberlik etmiştir. Bina’en-‘aleyh metafizik, dünyanın büyük nazariyecisi kalmakdadır.

Pek çabuk anlamak istemek, kendisini hiç bir zaman anlamamaya mahkûm etmektir.

Büyük terakkiler, keyfi [Le qualificatif] yerine kemmî nin [Le quantitatif] ikamesile hasıl olur. Terâzi, galvanometre, termometre gibi vezn ve meşaha âletleri müfekkirelerimizi ve şerâ’iti hayatiyyemizi, butûn mutala’atı felsefiyyeden daha ziyade ta’dil etmiştir.

Mücerred bir ruhun ya’nî havas ‘unsurlarından ve binâ’en-‘aleyh hissiyyetden mahrum

bir mahlukun hayatı pek sefilâne bir hayat olur. [Achille] in [Ulysse] tarafından celb olunan ruhuna şu sözleri söyletildiği vakit, Homère, bu sefâleti kablelvuku’ his etmişti: «yer yüzünde fakir rencber olmayı ervahi emvat kişverinde [Dans l’empire des ombres] hükümdar olmaya tercih ederim».

Bizi ihata eden mahluklar nâbud oluyor göründükleri zaman, hakikatda vaki’ olan keyfiyyet, şekillerini değışdirmekten başka bir şey değıldir. Mahvi tam, ‘ilmen gayri mümkün olduğundan mahlukatın esasî ‘unsurları ancak ebedî bir manzara altında kabili fehmdirler.

Mâzî sureti kat’iyyede tesebbüt etmiş ahval ve vekayi’den müteşekkildir. Geçici, seri’üzzevâl hal dahi tesebbüt ederek sür’atle bir mazi olur, İstikbâl henüz sabitleşmemiş fakat hali hazırın ta’ayyün etdirmiş bulunduğu ‘unsurlardan müteşekkildir. [*]

Hal, kendisine takaddüm eden maziden netice olarak hasıl olduğundan hal bilhassa mazi den terekkeb eder denile bilir.

Zaman bizim için yalnız tehavvül şekli altında kabili fehmdir: Bir yıldızın, bir kadrının ibresinin, yahud etrafımızda bulunan mevcudatın v. s. tebdili vaz’iyyet etmeleri gibi tahavvül şekli altında kabili fehmdir. Dinlerin ebedî bihişt [Cieux] i tahavvül edemediğinden, zaman orada, bil’zarure, gayri ma’lum olur.

Fanî şahsiyyetimizde nazarı i’tibara almaya bedel, ırkın müstemir olan ma’şerî şahsiyyetinde derpiş eder etmez hayatın tarzi telakkisi değışir. (Keykhüsrev) ‘asrın nihayetinde mu’azzam

[*] Atiyyi i’mal, ihzar ve intac eden hâl dir demek istiyor.

ordusundan tek bir kimsenin mu'ammer kal-mayacağı fikrile mahzundu. Bu 'asrın nihayet-tine vasil olduğu ve aynı orduyu aynı genc-likde, aynı simada, adamlardan müteşekkil gör-düğü zaman anladı ki ölüm kat'i değildir. çün-ki bir günün ölenleri aradan çok geçmeksizin evlâd ve ehfadlarında tekrar yaşarlar.

Ba'zı filozoflar, havvasımızla his olunan ci-hanın, bu havvasın sun'î bir ibda'ı olduğuna ka'ildirler. Müşahede olunan 'alemin mütegay-yirülşekil, sun'î bir 'alem olmasının ehemmiyeti azdır. Çünkü bu cihanı teşkil eden tegayyür [Déformation]ların da'imîyeti müşahede ile te'eyyüd eden kanunlara tabi'dir.

Dinler, « birbirinizi seviniz » derler. Tabi'at, « birbirinizi parçalayınız » emrini verir. Eğer insan bütün mahlûkat gibi tabi'atın emirlerine ita'at etmiş olmasaydı, en ibtida'î medeniyet den mahrum olarak, şimdi halâ magaralarda yaşamakta bulunurdu.

Tabi'atın nazarında en büyük dâhilerin ha-yatı ile bir mikroblar « Colonie » sinin ehemmi-yetleri arasında hiç bir fark yoktur. İlk sebeb-leri anlamak bizim idrakimizden o kadar müte-'alî görünür ki bu sebepleri bize izah etmek için, dura dur bir 'alemden gelen bir adam, bize bunları anlatmakta, bizim bir maymuna cebir öğretmek istediğimiz takdirde elde ede-ceğimiz muvaffakiyyetden daha büyük bir mu-vaffakiyyet elde edemese gerekdir.

'Alim, ekseriyâ bir hadisenin sebeplerini ta'yinde müşkilata uğrar, Cahil hiç bir zaman müşkilata uğramaz.

Meşe ağacı, palamut danesinde mündemic bulunduğu gibi istikbal dahi hal içinde mün-demic bulunur. Zaman meşe ağacını palamut

dan çıkarır, fakat meşe ağacını yokdan var etmez.

II

HAKİKAT VE YAKİN

[La vérité et la certitude]

İnsanlar hakikatlardan kolay vaz' geçerler. Yakınlarsız [Vicdanî kana'atlırsız] hiç bir ze-man yaşamamışlardır.

'Aklın nazarında en bedihi bir suretde saç-ma olan i'tikadlar, 'umumiyyetle kana'atı vic-daniyyeler doğuran i'tikadlardır. Uzun 'asırlar esnasında, insanlar [Moloch] [1] un, çocukları kurban kesmek talebinde bulunduğu ve (Jehova) [2] nın kanunlarına ita'at etmeyen mahlûkları ebedî 'ukubetlere mahkûm ettiğine kani' bulundular, yeni « Communiste » ler aynı nevi'den kana'atı vicdaniyyeye malikdirler.

Büyük 'ilmî terakkiler devri, ancak insan hakikati kana'atı vicdaniyyeden tefrik etmeye muvaffak olduğu zaman doğdu.

Vicdanî kana'atlar yerine konulan khâb ü khayaller ba'zan hakikatlar kadar feyyâz ol-muşlardır. 'Akl, garlar ve « Laboratoire » lar inşa eder ; fakat 'akl hiç bir zaman ihramları, cami'leri, Cathedralları ve medeniyetlerimizi tezyin eden bütün harikaları yokdan ortaya çıkaramazdı.

'İlmî hakikatler cihanşümül kakikatlerdir. kakikat 'ad olunan dinî yahud siyâsî kana'atı vicdaniyyeler, 'umumiyyetle, istinadları hiç bir

[1] Ken'anî lerin ma'budu. « Mülûk » den muhar-refdir.

[2] Yahudilerin Allahı. Aslı « يَهُو » dır. AB. DJ.

'akli 'unsur olmayan hissiyyat ve ihtirasatdan mütevellid, geçici itmi'nanlardır.

Hayalî kana'atı vicdaniyyeler, bitmez tükenmez ümidlerle dolu olduğundan bu kana'atlara karşı soğuk 'akl da'ima 'âciz kalacaktır. [1]

Vaktile cihanşümül ittifaki ârâ ile kabul edilmiş olan her ictihadı, her fikri hakikat telakki eden filosoflar hakikat ile kana'atı vicdaniyyeyi birbirinden tefrik etmiyorlar, bunları birbirine karışdırıyorlardı.

Cihanşümül iltihak [Adhésion ya'ni 'umumun bir re'ye ittifakı, bir re'ye iltihakı] vicdanî kana'atlar [Certitudes] yaratır, hakikatları yalnız 'ilim bünyad eder.

Karnların menşe'inden beri semaları dolduran üluhiyyetlerin 'abidleri, kendilerini vasik kana'atlara malik zan etdiler. Bu vicdanî kana'atlarda hiç bir hakikat eseri bulunmadığını keşf etmek için 'asırlar lâzım oldu.

Dinî kana'atı vicdaniyyeler, nihayeti emirde da'ima fenayab oldukları halde 'ilmî hakikatlar ebedî kalırlar. Archimède ve Euclide taraflarından bildirilen hakikatlar 2000 sene evvelk kıymetlerini muhafaza ederler.

'İlim havzasında, eşyanın, bu eşya hakkında edinilen fikirden başk bi kıymeti yoktur.

İsbat edilen bir hakikatin, kabul edilen bir hakikat olması için ba'zan uzun zaman lâzımdır.

[1] نکته عشق کجا، حوصله عقل کجا،
(عرق) تحفه شاه کسی پیش کدایی نکشد.

'İlmen isbat edilen mavaka' [Fait] ler, lâ yetehavvel kalır; fakat bunların izahı bilginin terakkisile değişir. Darwin in ve Pasteur ün nazariyyeleri daha simdiden geride bırakıldı. Vaktile basitlik harikası olan zerre [Atome], mürekkeblük, giriftlik mugalakiyyet harikası oldu.

Zekâya muraca'at ve hitab eden 'ilimlerde şekil, az ehemmiyyet arz eder; ez cümle hissiyata muraca'at eden edebiyatda şekil, bil'akis esastır. Nice meşhur muharrirler hayat, cemi'yyetler, munaze'atı ekvam v.s. hakkında tıflane fikirlerden başka bir şeye malik olmamışlardır; ma'a haza bu muharrirler belki haklı olarak beğenilir, madde'i müşekkilesinin cins ve mahiyyeti ile iştigal edilmeksizin şekli beğenilen bir heykel gibi hayraniyyet mevzu' u olurlar.

Efsaneler yaratanlar, niçin, khab ü khayal [Illusion]dan mütecerrid kimselerle meskûn bir cihan tasavvur etmediler? Şübhesiz şunun içinkî böyle kimselerin hayatları kabili fehm olmazdı.

En metin 'ilmî şe'niyyet Réalite ler, yine da'ima ehemmiyyetli bir kısım hayalat ihtiva ederler, ilmin terakkisi hissei hayalatı azaltmakdan ibaretdir.

Menşe'i hissiyyat olan bir kana'atın, 'akli - yülmenşe' bir kana'atdan daha kuvvetli olmasının sebebi şudur ki 'akl, hissiyyat üzerine az müessir olduğu halde, hissiyyat, 'akl üzerine kolay hakim olur.

III

HAYATIN KANUNLARI

Dünyaya yeni gelen çocuk, zaten pek ihtiyar olarak gelir, çünkü 'azim bir mazinin

te'siratının mecmu'asını temsil eder.Çünkü çocuğun ruhi ferdisi ervahı ecdadiyyenin bekayasının terakümünden müteşekkildir.

« 'Ayni kimse asla tekrar görülmez » iddi'asında bulunmak, bir nehirde iki def'a yiykanılamıyacağını,Heraclite ile beraber,görmek kadar musibdir. İkinci fıkra bedihidir; halbuki birinci iddi'ayı sübüt mertebesine vârdırmak için fiziologianın bütün terakkıyyatı lâzım geldi. [1]

Bu gün hayat, Tabi'atın bütün kuvvetlerini isti'mal eden fakat bunları bizzat halk edemeyen mazi ile dolu, müdir bir kudret gibi görünüyor. Şimdiye kadar hayat ancak hayattan çıkmıştır. Bütün mevcudatın hayat mebd'e'i olan hurdebini hucreyi, bir adam, bir fil, bir meşe olmak için muktazî istihalelere uğramaya yalnız hayat mecbur edebilir; bu sırrı izah etmek hususundaki 'ilmin 'aczi, zekâmızın hududlarını vazih bir surette ta'yin eder.

Mahlûkatın her derecesi üzerinde istisna'î fa'ikiyyetler, memsuhıyyet[Monstruosité]ler teşkil ederler. Şübhesiz, bu hikmete mebnidir ki tabi'at bunların zürriyyetlerini, mensub oldukları nev'in vasatî hududuna irca' eder.

Beşerin zuhuruna tekaddüm eden yüzlerce 'asır esnasında bütün mehlûkkat, bizim 'aklımıza malik olmaksızın pek a'lâ yaşıyorlardı. Bunların

[1] Bu vecize eyi anlaşılacak için bir az izah edilmek ister: 'Ayni adam tekrar görülmez; çünkü insan her ân müteceddiddir. onu her dakika, her ân yeni bir kan seyli ihya eder, bî tab ü harab olan hucrelerini ta'mir ve tecdid eder. Bina'en'aleyh dün ve bu gün gördüğümüz 'ayni adam, 'ilim nokta'i nazarından, fiziologia nokta'i nazarından 'ayni adam, 'ayni vücut değildir. Bir nehirin suyuda iki def'a yiykanılamaz. Çünkü her ân suyu geçer, bir sa'at fasıla ile görüşdüğümüz 'ayni şahs dahi bu suretle hakikatî halde, tamamen 'ayni şahs değildir. her dakika, her ân ihtiyarlıyoruz, her ân mevcudıyyetimiz eskiyor, ta'mir olunuyor, akıyor, gidiyor.

A. D.

kör sevki tabi'ilere tabi' bulunduklarını iddi'a etmek, psychologiamızın ibtida'i halini doğrudan doğruya re'yel'ayn görmek, tevsik etmek demektir.

'Uzvi hayatın bütün fi'l ve hareketleri, ba'zan bizim zekâmıza pek fa'ik, ba'zan bizim zekâmızdan dün fakat her halde bu zekâdan pek farklı bir bilgi tarzı varmış gibi cereyan eder.

Şübhesiz hayat diğer kuvvetler kadar nâkabili tahribdir. [1] Bina'en'aleyh her şeyin isbat ve te'yid eder görüldüğü veçh ile, ölüm, şahsiyyeti tamamen tahrib ettiği vakit, bu şahsın 'unsurları yeni vücutlar teşkil etmeye yarar. Binaen'aleyh, ebedî olacak olan ferdî hayat değil, ma'serî hayattır.

Hayat için mübareze, muhitin tahavvulatına intibak etmek isti'dadı, mevcudatın en ziyade mazhariyyetlilerini yaşatır ve tekâmül ettirir. Veraset, bu suretle kazanılan tebeddülâtı intikal ettirir; saburâne cehdlere rağmen 'ilim, zi hayat mevcudların menşe'ine da'ir icmalî bilgilere bir şey 'ilâve edemez. bu hadiselerin esasî kısmı, ittila' hududumuzun haricinde kalır.

İctihadlar, tebeddül etmeyecek derecede fazla sabit olur olmaz ölüm başlar. Genç kalan adam o zaman ölümler havzasına dahil olur. Haf ve istikbal onun için ancak, mazi ile muhat olarak münfehim olur.

- [1] Kulzumi canda çalkanub duracak
Hilkatın khayr ü şerrî, nik ü bedî;
Ölürüz biz, fakat hayat ölmez :
Şu'le fânidir işti'al ebedî.

[KARLI DAĞDAN SES]

dediğim vakit galiba 'ayni fikir ve nazarı ihya etmişimdir.
A. D.

Mes'ul müdürü : Dr. Abdilhüsnu [Orhaniye matba'ası]